

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14251755>

**Mirzayeva Zubayda Odiljon qizi**

*Andijon davlat pedagogika instituti, Kimyo o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi*

**Tolipov Shohislom Dilshodbek o'g'li**

*Andijon davlat pedagogika instituti, Kimyo yo'nalishi 1-bosqich talabasi.*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada gulxayri o'simligiga tavsifi, kimyoviy tarkibi uning tibbiyotda ishlatilishi haqida ilmiy adabiyotlarning tahlili keltirilgan.*

**Kalit so'zlar:** *Althaea armeniaca Ten. (Алтей армянский), pentoz, galaktoza, dekstroza, polisaxaridalar, yog'li moylar, betain, karotin, fitosterinlar, kraxmal, saxaroz, tonzillit, traxeit, stomatit, o'tkir va surunkali bronxit, pnevmoniya, bronxoektatit, tuberkulyoz, emfizema.*

**Аннотация:** *В статье представлен анализ научной литературы по описанию растения гулхайри, его химическому составу и использованию в медицине.*

**Ключевые слова:** *Алтея армянская Десять. (Алтей Армянский), пентоза, галактоза, декстроза, полисахариды, жирные масла, бетаин, каротин, фитостерин, крахмал, сахароза, тонзиллит, трахеит, стоматит, острый и хронический бронхит, пневмония, бронхоэктатит, туберкулез, эмфизема.*

**Abstract:** *This article presents an analysis of scientific literature on the description of the gulxayri plant, its chemical composition, and its use in medicine.*

**Key words:** *Althaea armeniaca Ten. (Althea armeniaca), pentose, galactose, dextrose, polysaccharides, fatty oils, betaine, carotene, phytosterols, starch, sucrose, tonsillitis, tracheitis, stomatitis, acute and chronic bronchitis, pneumonia, bronchiectasis, tuberculosis, emphysema.*

## KIRISH

Gulxayri - *Althaea armeniaca* Ten. (Алтей армянский). Malvaceae oilasiga mansub ko'p yillik o't. Poyasi tik o'suvchi, oddiy yoki kam shoxlangan, mayin yulduzsimon tukli, balandligi 70- 150 sm. Barglari tuxumsimon, pastki qismi odatda uchburchak-yuraksimon shakliga ega, chetki qismi tartibsiz qo'ng'urali-tishsimon, ba'zida bir oz 3-5 bo'lakli, zich mayin tukli, kul rangyashil, bandli, yuqori barglari qisqa bandli. Gullar barglar qo'ltig'ida tutam bo'lib joylashgan, juda qisqa gulbandli, zich mayin tukli. Ostki kosacha Gulyonbarglari (8)-9-(10) qo'shilib o'sgan, tuxumsimon cho'zilgan, zich mayin tukli, uchli bargchalardan tashkil topgan, kosachabarglarga nisbatan qisqaroq. Kosachabarglari tuxumsimon, tepaga qarab uzayib uchli, zich mayin tukli, pastki qismida qo'shilib o'sgan. Gultajibarglari och yoki yorqin pushti, ba'zan oq tusli, kosachaga qaraganda 1,5-2 baravar

uzunroq, gultojibarglar uchburchak-teskari yuraksimon. Urug'lari orqa tomonda silliq yoki juda oz burishgan, yulduzsimon-mayin tukli, chetki qismida to'mtoq, soni 15-18. Iyun-avgust oylarida gullaydi, iyul-sentyabr oylarida mevalaydi. Quruq ildizlarda 35% gacha shilimshiqsimon moddalar bor, ularning asosiy tarkibini polisaxaridalar tashkil etadi – pentozanlar va geksozanlar, gidroliz qilinganda pentoz, galaktoza va dekstroza ajraladi. Ildiz tarkibida bundan tashqari 37% kraxmal, 2% gacha l-asparagin, 8% saxaroza, 11-16% pektin, 1,7% yog'li moylar, betain, karotin, fitosterinlar, mineral moddalar, uron kislotasi, mineral tuzlar bo'ladi. Gulayri nafas olish va ovqat hazm qilish organlarining kasalliklarida yallig'lanishga qarshi va o'rab oluvchi vosita sifatida ishlatiladi. Gulxayri suvli damlamasi ichga qabul qilinadi, nafas olish yo'llari va tomoq yallig'lanish kasalliklarida balg'amni ko'chirishda, tonzillit, traxeit, stomatit, gingivit, glossit kasalliklarida damlama bilan tomoq chayiladi. Gulxayri preparatlari yo'talni kamaytiradi, o'tkir va surunkali bronxit, pnevmoniya, bronxoektatit, tuberkulyoz, emfizema, o'tkir respirator kasalliklarida balg'am ko'chirishini osonlashtiradi. Gulxayri ildizi ezofagit, gastrit, oshqozon yarasi va o'n ikki barmoqli ichak yarasi, enterokolit, oziq-ovqat toksikoinfeksiyalari va dizenteriya bilan birga yordamchi vosita sifatida ishlatiladi. O'tkir oshqozon-ichak kasalliklarida, ayniqsa, diareya bilan kechadigan kasalliklarda, ko'p miqdorda kraxmal saqlovchi shilimshiqli gulxayri damlamasi nafaqat davolovchi, balki oziqa vositasi sifatida ham qo'llaniladi. Rentgenologik amaliyotida oshqozon-ichak trakti shilliq qavatining relefini yaxshiroq aniqlash uchun gulxayri ildizining ekstraktiga bariy kukuniga qo'shiladi. Metabolizmni normallashtirish uchun gulxayri damlamasi ekzema, psoriaz, neyrodermatit, dermatit uchun buyuriladi. Tashqi tomondan, gulxayri ildizi damlamasi dokaga shimdirilib, yumshatuvchi sifatida ishlatiladi.

Xulosa. Gulxayri (*Althaea armeniaca*) – Malvaceae oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik bo'lib, ko'p qirrali davolovchi xususiyatlarga ega. O'simlik tarkibida shilimshiqsimon moddalar, polisaxaridalar, kraxmal, pektin, saxaroza, mineral moddalar va boshqa biologik faol birikmalar mavjud. Gulxayri preparatlari nafas olish va ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarida qo'llaniladi. Nafas olish yo'llaridagi yallig'lanishlarni bartaraf etish, balg'amni ko'chirish, yo'talni kamaytirish hamda oshqozon-ichak kasalliklarida yallig'lanishga qarshi va o'rab oluvchi ta'sir ko'rsatadi. Oshqozon yarasi, gastrit, enterokolit kabi kasalliklarda ham yordamchi vosita sifatida ishlatiladi. Tashqi tomondan gulxayri damlamasi ekzema, psoriaz, dermatit va teri kasalliklarida yumshatuvchi va yallig'lanishga qarshi vosita sifatida qo'llaniladi. Shuningdek, radiologik amaliyotlarda qo'llanishi bilan ahamiyatlidir. Shu sababli gulxayri an'anaviy va zamonaviy tibbiyotda keng foydalaniladigan o'simlik hisoblanadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Акопов И.Э. Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение. – Ташкент: Медицина, 1990. – 446 с.
2. Алимбаева П.К., Гончарова А.В. Дикорастущие лекарственные растения Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1971. – 98 с.
3. Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений. – М.: ГУГК, 1983. – 340 с.
4. Биологические особенности и распространение перспективных лекарственных растений //Под редакцией Т.А.Адылова. – Ташкент: Фан, 1981. –158 с.
5. Биологически активные вещества растительного происхождения. Б.Н.Головкин, Р.Н.Руденская, И.А.Трофимова, А.И.Шретер – в 3 томах. М.: Изд-во Наука, 2001. – 764 с.